

TÜRKİYE'NİN ÇAĞDAŞLAŞMASINDA TEVFİK FİKRET VE ATATÜRK

Zeki ARIKAN

18 Mart Çanakkale Zaferi'ni izleyen günlerde müttefiklerin karaya yaptığı çıkartmayı önleyen yürekli adam kimdi? O zamanın resmi duyurularının kupkuru anlatımları içinde bu yürekli kahramanın adı geçmiyordu. Gazete ve dergilerde de bu kahramanın adına yer verilmiyordu. Ruşen Eşref, 1915 Nisanının sonlarında Rumeli Hisarı'ndaki Aşıyan'da hasta yatmakta olan hocası Tavfik Fikret'i ziyaret ettiği zaman, böyle bir genç subaydan sözedildiğini ondan duydu. Bu harbe katılmamızı hayra yormayan hasta ve üzgün şair, Ruşen Eşref'e bir genç miralayın "*kendi teşebbüsü ile*" öne atılarak, mutlak bir tehlikeyi durdurup, önlemiş olduğunu söylemişti. Kimdi bu genç miralay? Fikret onun adını söylememişi. Belki de bilmiyordu. Ruşen Eşref, henüz tanımadığı bu subayın adını, Arıburnu'ndan gelen yaralıların kaldığı koğuştta öğrenmişti. Yaralılar tümen komutanlarından, "*müdafaanın başı*" diye övgüyle söz ediyorlardı. Hükümetin, başkumandan vekilinin gizlediği Mustafa Kemal adı, kulaktan kulağa kentten kente yayılıyordu. Askerler, onun gözünü budaktan sakınmadığını, ateşe atılğanlığındaki yiğitliğini, düşmanı yıldırıldığını ağızbirliği etmişçesine övüp duruyorlardı.

Çanakkale'den belki 2-2.5 yıl sonra bir öğle vakti Ruşen Eşref, Galatasaray Lisesi'ndeki dersine gidiyordu. Tokatlıyan'ın köşesinde yaya kaldırımının ucunda bir subay gördü. Bundan sonrasını Ruşen Eşref'in ağzından dinleyelim:

"Gene o umumi harp içinde, Çanakkale'den belki 2-2,5 yıl sonra bir öğle vakti... Galatasaray Lisesi'ndeki dersime gidiyordum. Tokatlıyan'ın (Konak Oteli) köşesinde yaya kaldırımının ucunda bir subay gördüm. Giyinişi, duruşu öyle göz alıcı bir müstesnalıkta idi ki... Bulduğum yerde kaldım. O'na baktığımı belli etmemek için "Yüzbin Gömlek" mağazasının camekânını seyrediyormuşum gibi yaptım. Koyu kestane rengindeki astraragan kalpağı, koyu kumral çatık kaşlarına doğru inik; keskin mavi gözlü, sert fakat sevimli yüzlü sarışın bir genç general. Zarif endamı, bir ucu omuzuna atılmış geniş bir güümüşi pelerini içinde... Güneşten parılda-

yan rugan potinlerine doğru yere bakıyor. Belliki birini veya birşeyi bekliyor...

Başka bir iklimden tesiri veren bu generale bizim üniformamız ne kadar yaraşmıştı.

Güvenli bir vekar içindeki bu enerjik insanla bu üniforma, öyle birbirini tamamlar bir tabii uygunlukta idi ki bir mesleğin bütün asaletini sezdirenen bu canlı ahengi görmekten zevk alıyordum. Üstünlüğünü kaç aşır kaç millete duyurmuş milletimizin ordusundaki subaya yaraşacak giyimini ve duruşunu bu generaldeki gibi olmasını içimden diliyordum.

Ben bu düşünceler içindeyken O, birden bire başını gururla hafifçe geriye döndürüp, emir verir kalın bir sesle:

"Haydi Cevat Bey! Daha olmadı mı?" diye tertemiz bir Türkçe söylemesin mi? Beklemekten titizlendiği donuk sesinin edasından anlaşılıyordu...

Yan sokağın içinden –pırıl pırıl, rugan çizmeli boz ipek kordonluktanazca bir subay, belli ki yaveri, telaşlanır bir sesle ve Rumeli şivesiyle:

-Şimdi Paşam! Geliyor! Diye ona doğru ilerledi...

Sıra ile dizili, güzel atlı şık faytonlardan biri de, caddeye doğru çıkmaya başlıyordu.

Bu general Türk mü imiş! Ne kadar sevindim! O'na daha içten bir ilgi ile bakmaya başladım: Bu general o zaman ki halle tezat teşkil edecek bir yenilmezlikte duruyordu... Ordumuzun hayallere sığmaz güzellikteki dasitani başarılarla Orta Avrupa'nın boz gökleri altında, İstanbul güneşi gibi parlak Türk zaferlerinin ışığını dolaştırdığı fütühat devirlerinde, şaşalı giyimleri göz kamaştırmış, efsaneli serdarları hatırlatıyordu. O serdarların giyimlerindeki kuşamlarındaki parıltı bunun saçlarında, uzak ve imkânsız şeyleri düşünüyormuş tesirini veren hem dalgın hem titiz bakışlarla uyanık mavi gözlerinde idi.

Kimdi? Bilmiyordum!

Duruşunun zihnimde uyandırdığı böyle bir takım tarih ve fetih düşünceleri ile yoluma gittim. O hala orada, bir anıt gibi mânalandırdığı o sokağın başında kanatları kapanmış bir kartal gibi duruyordu¹.

1. Ruşen Eşref Ünaydın, "Mustafa Kemal Paşa'yı Nasıl Tanıdım", *Türk Dili*, 383 (1983), 411-421. Çanakkale Savaşları sırasında Üsküdar lisesinde öğretmenlik yapan Yakup Kadri, İstanbul'dan duyulan top sesleri karşısında kaygılanıyordu. Ancak babası yüksek rütbeli bir subay olan bir öğrenciyi kendisine şöyle demişti: "Merak etmeyin, geçemeyecekler. Müdafaa hattının en nazik bir noktasında kumandayı Miralay Mustafa Kemal Bey ele aldı. Bu iş onun eline geçtikten sonra artık endişeye yer kalmadığına inanmak lazım gelir". Yakup Kadri öğretmenliği yanında İkdâm gazetesinin yazı işleri müdürlüğünü de yürütüyordu. Onun gazetesine de Mustafa Kemal'den söz edilmemesi için Harbiye Nezaretinden bir yasak gelmişti (Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "Atatürk'ün İnsanlığı", *Atatürk Konferansları*, TTK, Ankara, 1964, 15-20).

Aradan bir kaç hafta geçti. Ruşen Eşref, Doktor Rasim Ferit (Talay)'in evindeki bir davete katıldı. İşte, "başka bir iklimden tesirini veren general" dediği Mustafa Kemal Paşa'yı burada gördüğü ve adını öğrendiği zaman, şaşkınlıktan kendini alamamıştı. Ev sahibinin aracılığı ile Paşa'dan randevu aldı ve Mustafa Kemal'i geniş kitlelere tanıtan ünlü "Mülakatını" yapmak fırsatını buldu. Ruşen Eşref, bu "mülakat" sırasında Paşa'nın simasında gördüğü engin anlamı şu çarpıcı sözlerle dile getirmektedir:

"... Mustafa Kemal Paşa'nın siması Rembrandvari bir tablo mevzuunu andırıyordu. Genç bir simada bu kadar engin bir mana gördüğümü hatırlamıyorum: Işıklarla gölgelerin dalgaları arasında sebat, tevekkül, tevazu, vekar, mülayemet, huşunet, saffet, zekâ... Bütün bu zıt şeylerin toplandığı sarışın ve gayet sevimli bir yüz..."

Bu mülakatın yer aldığı Yeni Mecmua'nın Çanakkale özel sayısının piyasaya sürülmesi bir süre ertelenmiş, sonra da bu engel kaldırılmıştır.

Atatürk 24 Mayıs 1918 tarihinde Ruşen Eşref için imzaladığı fotoğrafının altında şunları yazıyordu:

Herşeye rağmen gerçekten bir nûra doğru yürümekteyiz. Bende bu inancı yaşatan kuvvet, yalnız, aziz memleket ve milletim hakkındaki sonsuz sevgim değil, bugünün karanlıkları, ahlaksızlıkları içinde sırf vatan ve gerçek aşkıyla ışık serpmeye ve aramaya çalışan bir gençlik gördüğümüdür. İşte azizim Ruşen Eşref Bey sizi, ben, bu kutsal topluluğun doğal üyelerinden görüyorum. Gün geçtikçe daha önemli hizmetlerinizi bekliyorum. Bu günden çok yarınların şükran ve beğenisine aday olan sizi bu gündü tanıyabilmekle memnunum.

Bu girişten sonra Tevfik Fikret ve Atatürk konusuna geliyoruz.

Atatürk çağdaşı bir çok Türk genci gibi, geniş ölçüde Namık Kemal ve Tevfik Fikret'in etkisi altında kalmıştır. Atatürk'ün Harp Okulu ve Harp Akademisi'nden sınıf arkadaşları olan Ali Fuat Cebesoy ile Asım Gündüz, öğrencilik yıllarında Namık Kemal'in eserlerini nasıl gizlice okuduklarını ve Mustafa Kemal'in Namık Kemal'i "*Türk milletinin yüzyıllardan beri beklediği sesi*" olarak değerlendirdiğini anlatmaktadırlar. Mustafa Kemal'in Birinci Dünya Savaşı sırasında şark cephesinde okuduğu kitaplar arasında Mehmet Emin Yurdakul'un, Namık Kemal'in ve Tevfik Fikret'in de eserleri bulunuyordu.

Milli Mücadelenin en bunalımlı yıllarında Mustafa Kemal Paşa, Namık Kemal'in düşüncelerini, şiirlerini TBMM kürsüsünden dile getirmekten geri kalmamıştır. Kaldı ki, harf ve dil devriminden önce yazılan Büyük Nutuk, bir bütün olarak Namık Kemal'in kullandığı dil ve anlatım özelliklerini kusursuz bir biçimde yansıtan anıtsal bir eser olarak görül-

mektedir. Mustafa Kemal Paşa, Birinci İnönü Savaşı hakkında 13 Ocak 1921 tarihinde mecliste yaptığı konuşmayı şöyle bitirmişti:

“Arkadaşlar..., kendilerinin dediği gibi cennet vatanımıza niğehban (koruyucu) olan merhum Kemal demişti ki;

*Vatanın bağına düşman dayadı hançerini
Yok mudur kurtaracak bahtı kara maderini*

İşte bu kürsüden bu yüce meclisin başkanı olarak yüce kurulu oluşturulan bütün üyelerin herbiri adına ve bütün ulus namına diyorum ki:

*Vatanın bağına düşman dayasın hançerini
Bulunur kurtaracak bahtı kara maderini (Sürekli alkışlar)”.*

Fikret’in kendisi de Namık Kemal’e hayrandı. Ali Ekrem (Bolayır), Namık Kemal’in eserlerinin okunduğu bir gece toplantısında Fikret’in nasıl büyük bir heyecan içinde kaldığını anlatır. Bolayır’da Namık Kemal’in mezarının üstüne yapılacak türbenin planını ve resmini de yine Tevfik Fikret çizmişti.

Mustafa Kemal, daha genç bir subayken ülkenin fikir hayatıyla yakından ilgilenmiş ve bu bağlamda dönemin ünlü kişileriyle iletişim kurmaya çalışmıştır. Sözelimi onun son derece edebi ve ağıdalı bir dille yazdığı ve Rıza Tevfik’e gönderdiği bir kartvizit bugün elimizde bulunmaktadır. Bunun bir fotoğrafı Hasan-Âli Yücel arşivindedir.

Mustafa Kemal’in edebiyata, şiire daha Manastır Askeri İdadisi’nde duyduğu ilgi, onun bütün yaşamı boyunca devam etmiştir. Bu konuda Ömer Naci’nin Atatürk’ün üzerinde derin bir etkisi olduğuna şüphe yoktur. İbrahim Aleattin’e Aşyan’ı ziyareti sırasında yaptığı görüşmede *“Ben edebiyatı ve şiiri severim”* demiştir. Onun Fransızcadan bir takım şiir çevirileri yaptığını da biliyoruz. Şanlı Ordu gazetesi’nin 24 Kasım 1908 tarihli sayısında yayınlanan ve istibdat döneminin karanlık günlerini anlatan *Kadid-i İstibdat yahut Kırmızı İzler* başlıklı şiiri tamamen Tevfik Fikret’in üslûbunu andırmaktadır²:

*Bir köhne kadid parçası, bir çehre-i menhûs
Zulmetler içinde, mütereddit mütelâşi
Daim mütefekkir görünür, kendine mahsûs
Efkâr-ı sakîmâne ile âleme karşı
Âteş saçarak etmede her gün bizi tehdîd
Âmâli harisânesini eyledi tezyîd...*

2. Melahat Özgü, "Atatürk'ün Edebiyat Ve Sanat anlayışı", *Belleten*, 108(1963), 565-600; Cemil Sönmez, *Atatürk'te Edebiyat Sevgisi*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1998.

Atatürk şüphesiz Fikret'in eserlerini de yakından izliyordu. Onun çeşitli konulardaki fikir ve düşüncelerinde Fikret'in etkisi açıkça görülmektedir. Birinci Dünya Savaşının bütün şiddetiyle devam ettiği bir sırada Mustafa Kemal Paşa'nın, Tevfik Fikret'in ölümünün üçüncü yıldönümünde Aşiyân'ı ziyaret etmesi, bu büyük düşünür ve şaire duyduğu hayranlığın güçlü bir kanıtı ve göstergesidir. Atatürk bu ziyaretin gerekçesini şöyle açıklamıştır: *"Ben inkılâp ruhunu ondan aldım. Ziyaret edeceğim yerlerin başında elbette Aşiyân gelir."* Sultan Reşat'ın ölümü üzerine, 4 Temmuz 1918'de tahta oturan Mehmet Vahidettin, bir süre önce Almanya seyahatinde yakından tanımış olduğu Mustafa Kemal Paşa'yı İstanbul'da tutmak istemiyordu. Buna Enver Paşa'nın oyunu da eklenince, Mustafa Kemal ikinci kez Yedinci Ordu Komutanlığına atandı.

Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'dan ayrılmadan önce 18 Ağustos günü, Tevfik Fikret'in ölümünün üçüncü yıldönümünde, oldukça kalabalık "Fikret hayranları" ile Aşiyân'ı ziyarete gitti. O gün bu ziyarete katılanlar arasında Doktor Rıza Tevfik, Doktor Adnan (Adıvar), Halide Edip, Ruşen Eşref ve Süleyman Nazif, Doktor Abdullah Cevdet gibi ünlüler ve Maarif Nezareti'nin temsilcileri bulunuyordu. O günlerin gazeteleri ziyaretçiler arasında Mustafa Kemal Paşa'nın da bulunduğunu özellikle belirtmektedirler. Bu ziyaret sırasında Paşa, Tevfik Fikret'in eşi Nazime Hanım'la da görüşmüştür. Mustafa Kemal Paşa kırmızı kaplı ziyaret defterine şunları yazdı: *"Tavaf-ı tahatturunda bulunmakla mübahî perestîşkâran-ı Fikret"*. Bu sözlerin günümüz dili ile anlamı şudur: *"Anma ziyaretinde bulunmakla kıvanç duyan Fikret hayranları"* Osmanlıcada kullanılan perestîşkâr sözcüğünün "tapınırcasına seven, düşkün" anlamına geldiğini özellikle vurgulamak istiyoruz. Ziyaret defterinin aynı sayfasında Faik Âli, Süleyman Nazif ve Rasim Ferit (Talay) Beylerin imzaları yer almaktadır. Muslihittin Adil ise yaprağın sağ altına şunları yazarak imzalamıştı: *"Eğilmeyen bir başın huzurunda hürmetle eğiliyorum."*

Tevfik Fikret'i de Atatürk'ü de yakından tanımış olan Prof. Dr. İsmail Hikmet Ertaylan, Atatürk'ün Fikret'e duyduğu hayranlık konusunda bize tanıdığı olduğu bir olayı aktarmaktadır. Ertaylan'ın bu anısını olduğu gibi buraya aktarmayı yararlı görüyoruz³.

"Bir akşam rahmetli Atatürk'ün sofrasında idik. Otuz kadar vardık. Söz edebiyata geldi. Bazı şairlerin adları anıldı. Bu arada Fikret de anıldı. Kimdi bilmiyorum. Bir yüksek ruhlı! Zat Fikret'in iyi şair olmadığını söyleyecek oldu. Allah rahmet eylesin o büyük Atatürk, o herşeyi hakkıyla gören, her hakikatin üzerinde duran o büyük hamî, büyük bir iğbirarla (gücenme, kırılma) kaşlarını çattı!

-Efendim? Efendim? Anlamadım! Ne dediniz? Fikret büyük bir şair değilmiydi? dedi. Ve o gür ve vakur sesiyle şu beyti okudu:

3. İsmail Hikmet Ertaylan, *Tevfik Fikret*, İstanbul, 1963, 80.

"Milyonla barındırdığın ecsad arasından
Kaç nâsiye vardır çıkacak pâk ü dirahşan" ve,

"O karanlıklar içinde bir nur gören ve halkı o nura doğru götürmeye çalışan Fikret bu feryadı koparıırken sizler nerelerde idiniz, niçin içinizden kimse onun gibi feryat etmedi? Ben Fikret'e yetişemedim, onun sohbetinden istifade edemedim. Kendimi bedbaht sayarım. Fakat onun bütün eserlerini okudum. Bir çoğu da ezberimdedir. O, hem büyük şair, hem de büyük insandır! Efendiler! Zaten parmakla gösterilecek kadar az olan büyük adamlarımızı küçültmeye kalkışmayalım!" deyince etrafta ani bir değişiklik oldu. Muteriz (itiraz eden, karşı çıkan) de dahil olduğu halde Fikret'in faziletleri, meziyetleri sayıldı, şiirleri öğüldü, bazıları okundu. Orada hazır bulunan rahmetli Celal Şahin de "Zerrişte" sini okudu. O zaman Atatürk'ün yüzü güldü. "Bu şiir değil mi efendim!?" dedi. Meğer Fikret'in bu şiirini çok beğenir, çok severmiş, hatta ezberindeymiş. İşte bu zevk yakınlığıdır ki rahmetli Celal Şahin'e "mebusluk" kazandırmıştır."

Atatürk'le bir vapur gezintisinde bulunan Ragıp Şevki, onun Fikret üzerinde ki düşüncelerini daha yakından tanımak fırsatını bulmuştu⁴.

"Vapurumuz ne zaman Karadeniz'e çıktı, ne zaman döndü, ne zaman yeniden Dolmabahçe önlerine geldik? İnsan onun havası içinde yaşarken belki geçirdiği yılları bilmeyecek..."

Bir aralık Atatürk'ün etrafında bütün gençleri toplanmış görüyorum. Bir ağabey gibi konuşuyor ve mevzuu edebiyat...

Fikret'e hayranlığını anlatıyor.

-Onu biz mektep sıralarında okurduk. Ondaki heybet ondaki vakur ahenk hiç bir şairimizde yok! diyor.

Sonra gençlerden Fikret'in bir şiirini istiyor. Herkes susuyor ve Ata'sına sevgi ile bakıyor:

-Bilmiyor musunuz? Ah belki yarınızdan fazlası onun bir tek mısraını olsun bilmeniz vardır. Fakat çekiniyorsunuz. Niçin çekiniyorsunuz? Hayır, işte ben aranızda sizinle beraberim. Beni aranızda addetmiyorsunuz?

Bir genç gür bir sesle

-Ben Ferda'sını söyleyebilirim Atam! Atatürk'ün yüzünde tatlı çizgiler belirdi.

-Ferda'yı mı? Ah delikanlı benim en çok sevdiğim şiirdir o... Onu sana söyletmeyeceğim. Kendim söyleyeceğim. Ve Atatürk gür bir sesle gençlerin yüzüne bakarak okumaya başladı."

4. Akşam, 17 Eylül 1960.

Atatürk'ün yakınında, çevresinde bulunanların anıları, bize onun Fikret'i ne kadar bildiği ve kavradığı konusunda önemli ipuçları vermektedir. Aslen Azerbaycanlı olan, Ankara Hukuk Fakültesi'ni bitiren Hüseyin Baykara'nın Prof. Ertaylan'a gönderdiği bir mektup, bu açıdan büyük bir değer taşımaktadır. Hüseyin Baykara, Ertaylan'ın Bakü Üniversitesi'nde öğrencisi olmuş ve Azerbaycan ulusal hareketinde önemli bir rol oynamış bir gençti. Ertaylan, Bakü'de görev yaparken Tevfik Fikret'i Azerbaycan gençliğine tanıtmış ve sevdirmişti. Fikret'in "*insana azim, ümit ve mücadele aşılayan ve öğreten şiirleri*" her açıdan Azerbaycan gençliğine rehberlik etmiştir. Baykara'nın mektubunda Atatürk'ün 1938 yılında (doğrusu 17-18 Kasım 1937 olmalıdır) Elazığ'ı ziyareti sırasında bu kentimizin adının, bu son şeklini almasıyla ilgili birtakım ayrıntılara yer verdikten sonra sözü Tevfik Fikret'e getirmekte ve şu bilgileri vermektedir⁵.

"Ondan sonra Atatürk rahmetli İsmail Müştak Mayokan'ı çağırarak sahneye çıkıp Tevfik Fikret'in şiirlerini okumasını emrettiler. İsmail Müştak Mayokan arka arkaya *Ferda'yı, Sis'i, Rücu'u* ve rahmetli Mehmet Akif'e karşı *Fikret'in* yazdığı parçayı okudu. İsmail Müştak bu şiirleri arka arkaya okuduğu için yorulmuş olacak ki, *Sis* veya *Rücu'u* okurken bazı duraklamalar yaptı. Bunun üzerine Atatürk bu parçanın tekrarlanmasını istedi. İsmail Bey bu parçayı da tekrar inşad etti ve Atatürk İsmail Bey'in inşadını sahnede yaparken etrafına dönerek: "*Başka hangi şair böyle güzel ve inkılapçı şiirler yazmıştır..*" diyerek takdirlerini bildirdiler..."

Baykara, bundan sonra Atatürk'ün Fikret hakkında çevresindekilere anlattıkları üzerinde durarak şu aydınlatıcı bilgiye yer vermektedir: "*Ondan sonra Atatürk Fikret'in inkılapçı bir şair olduğunu ve zamanının haksızlığı ve geriliği ile mücadele ettiğini etrafında oturan vekil, mebus ve generallere bir hayli anlattığını iyi hatırlıyorum. Ancak bunları şimdi aradan 25 yıl geçtiği için Atatürk'ün ağzından çıkan aynı kelimelerle anlatamayacağım. Atatürk'ün yanında bulunanlardan ve bu hadiseye şahit olanlardan Sayın Orgeneral General Kâzım Orbay'ı hatırlıyorum. Sayın Fazıl Ahmet Bey de hayattadır...*"

Atatürk'ün ezbere bildiği ve çok sevdiği Fikret'in şiirleri arasında özellikle *Sis*, *Tarih-i Kadim* ve *Ferda* üzerinde kısaca durmak gerekir.

5. Ertaylan, *Tevfik Fikret*, 144-146. 1920'li yıllarda Azerbaycan'da bulunan ve Bakü Üniversitesinde görev yapan Türk uyruklu hocalar, Türkiye ile Azerbaycan arasında önemli bir kültürel bağın kurulmasına katkıda bulundular. Bunlar arasında Muhittin Birgen, Halil Fikret Kanat da vardı. Fikret'in daha o zaman başlayan Azerbaycan şair ve yazarları üzerindeki etkisi günümüzde de oldukça güçlü bir biçimde devam etmektedir. UNESCO'nun Fikret'in 100. doğum yıldönümü olan 1967'de anılması programına Azerbaycan da katılmıştır. Bk. Yavuz Akpınar, "Tevfik Fikret'in Azerbaycan'daki Etkileri", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ölümünün 85. Yıldönümünde Tevfik Fikret Sempozyumu*, İzmir 25 Ekim 2000.

Sis, aslında Fikret'in yaşadığı dönemin, İstibdat Dönemi'nin kusursuz bir tablosunu çizmektedir. İstanbul'un ufuklarını gittikçe artan bir beyaz karanlık içinde bırakan inatçı bir sis kaplamıştır:

*Sarmış yine afakını bir dâd-ı muannid
Bir zulmet-i beyza ki peyapey mütezayid*

Bu inatçı sisin altında ne varsa yok olup gitmektedir. Şehrin insanları da riya, kıskançlık, çıkar ilişkileriyle kirlenmiştir. Bu şehrin barındırdığı milyonla insan arasından alını açık çıkacak kaç kişi vardır? İstanbul'un zindanlı sarayları, katil kuleleri alayları da Fikret'in oklarından kurtulamaz:

*Ey debdebeler, tantanalar, şanlı alaylar
Katil kuleler, kal' alı zindanlı saraylar,*

Kentin, dişleri düşmüş gibi görünen yıkık surları ise geçmişi geleceğe aktarmaktadır:

*Mazileri âtilere nakletmeye memur
Ey dişleri düşmüş sırttan kabile-i sur*

Fikret bu karanlıklar, ikiyüzlülükler içinde şehrin başıboş gezen kimsesiz çocuklarını da fark etmeden geçemez:

*Ey kimsesiz avare çocuklar; hele sizler
Hele sizler.*

Fikret, İstanbul'u sonunda yeryüzünün en kötü kadınına benzetir. Onu bin kocadan arta kalan dul olarak niteler. Öyle ki o, örtünmesi ve sonsuza kadar uyuması gereken kötü bir kadındır!...

*Örtün, evet ey haile.. Örtün evet ey şehri;
Örtün ve müebbet uyu, ey facire-i dehr,*

Sis elden ele dolaşarak dönemin bütün aydınlarını ve gençlerini etkilemiştir. Hatta şehzade Abdülmecit Efendi, Sis'in büyük bir yağlıboya tablosunu yapmıştır ki, bu yapıt bugün Aşiyen müzesinde bulunmaktadır. Yahya Kemal ise Fikret'in İstanbul'a lanetler yağdıran Sis'ini "vicdan ve ruh elemelerinin en zehirlisi" olarak görmektedir:

*Bir devri lanetiyle boğan şairin Sisi
Vicdan ve ruh elemelerinin en zehirlisi
Hulyama bir eza gibi aksetti bir daha
Örtün ve müebbet uyu ey şehri o beddua*

İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra Fikret, *o melanet gecesinden uzaktayız şimdi* diyerek pişmanlık duyar. İstanbul'u, Sen şerefliğin ulusun diyerek yüceltmekten geri kalmaz.

Fikret'in Rücu başlığını taşıyan ve "*Hayır, hayır, sana raci değil bu telinat*" diye başlayan şiirindeki şu dizelere dikkati çekmek istiyoruz:

*O melanet gecesinden uzaktayız şimdi
Karıştı leyl-i musibet leyal-i nisyâna
Açıldı gözlerimiz bir sabah-ı râhşana
Sen, ey muhit-i teceddüt, o leyl-i menhûsun
Seninle nisbeti yok; Sen şerefliğin ulusun
Ne sis yüzünde ne züll, bilakis, safâ vü vekar;
Doğan güneş gibi safî bir infilakın var.*

...

Tarih-i Kadim'e gelince: Atatürk Fikret'in bu şiirinden söz ederken aynen şöyle demektedir: "*Tevfik Fikret'in o Tarih-i Kadim'i yok mu, işte o dünyada yapılması gereken bütün devrimlerin kaynağıdır.*"

Fikret, Tarih-i Kadim'de insanı ezen, tutsak eden, savaş, zulüm, baskı, taassup, adaletsizlik gibi herşeye isyan etmiştir. Tarihi "*beşerin köhne sergüzeşti*" olarak niteleyen şiir:

*Beşerin köhne sergüzeştinden
Bize efsaneler terennüm eden*

diye başlamaktadır.

*Bize en doğru en güzel örnek
Diye evvel zamanı göstererek.*

şeklinde devam eden Tarih-i Kadim'de tarih, biraz filozofa, biraz sırtlana ve dahası biraz hortlak'a benzetilmektedir. Fikret'in tarih kavramı, hep savaşları, vahşilikleri, katliamları içerir:

*Başta en başta kanlı bir bayrak
Onu bir kanlı tâc eder takip.*

İnsanlığın bu korkunç ve kanlı serüveninde din, inanç ve gelenekler de belirleyici bir rol oynar:

*Din şehit ister âsuman kurban
Her zaman her tarafta kan kan kan.*

Yine Fikret'e göre kahramanlığın özü de kan ve vahşilikten başka birşey değildir.

*Kahramanlık... esası kan vahşet
Beldeler çiğne ordular mahvet
Kes, kopar, kır sürükle, ez, yak, yık
Ne "aman" bil ne "ah!" işit ne "yazık."*

Fikret yine Tarih-i Kadim'de gerçek özgürlüğe savaşız, baskısız ve sultansız bir dünyada ulaşılacağını tasarlar:

*İşte hürriyet-i hakikiye:
Ne muharip, ne harb ü istila,
Ne tasallut, ne saltanat, ne şeka.*

Fikret, Tarih-i Kadim'de, fikirlere birer mezar olan köhnemiş tarih kitabının sayfalarının günün birinde yırtılacağını söyler. Fakat böyle büyük bir devrimin kimden beklenmesi gerektiğini de sormaktan kendini alamaz:

*Yırtılır, ey kitabı köhne, yarın
Medfeni fikr olan sahifaların
Bunu kimden fakat ümit edelim?
Bu azim inkılabı hilkatı kim,
Hangi kuvvet taahhüt eyliyecek?*

Tarih-i Kadim, o zaman büyük bir tepki yarattı. Esere pek çok kimse reddiye yazdı. Tevfik Fikret, bunlardan ancak Mehmet Akif'in yazdığına karşılık verdi. Öte yandan Tarih-i Kadim, Şeriatçı çevrelerin Fikret'e en ağır saldırıya geçmelerine ortam hazırladı. Fikret'i, şeriatçıların saldırı ve hakaretlerine karşı savunmak gibi son derece onurlu bir görevi üstlenen Köprülüzade Mehmet Fuat, iş Tarih-i Kadim'e gelince bakınız ne diyor?

"Materyalistlerin ağzında senelerce tekrar edile edile yıpranan ve artık bugün hiçbir kıymeti kalmayan bayağı telakkilerin sanatkârane surette tekrarından ibaret olan bu manzume, şairin herhangi bir feveran dakikasında yazdığı -büyük bir edebi kıymetten mahrum-basit bir eserdir"⁶.

Evet, hiçbir edebi kıymeti olmayan ve basit olarak nitelenen Tarih-i Kadim yazıldığı zaman bu ülkede Şeriat yasaları geçerliydi. Kanunuesasi'nin sürekli olarak Şeriata uygun olduğu vurgulanıyor ve anayasa ancak bu sayede ayakta duruyordu. Tarih-i Kadim'deki düşünceleri o zamanki Türkiye'de savunabilecek ikinci bir kişi de yoktu. Fikret'in Akif'in saldırılarına karşı verdiği yanıt ise daha büyük bir cesaret ve yüce bir ahlak örneğidir. Ancak bu konuda Fuat Köprülü'nün yalnız olmadığını da belirtmek gerekir. Nitekim Tanpınar, Tevfik Fikret'in şiirlerinin kısırlığı

6. Köprülüzade Mehmet Fuat, *Tevfik Fikret ve Ahlakı*, İstanbul 1918,39

üzerinde durur. Rübabı Şikeste'de gerçek anlamda bir tefekkür'e rastlanmanın güçlüğünü savunur. Onun daha sonraki yıllarda da eserine "fazla bir şey ilave" etmediğini ileri sürer:

"Filhakika 1908' den sonraki eserlerinin nüvesini teşkil eden fikirlerde onu büyük bir mütefekkir yapabilecek şeyler değildir. Haluk'un Ametüsü, Tarih-i Kadim, Haluk'un Vedaı gibi en belli başlı manzumelerinde geçen bu fikirleri şöyle hulasa edebiliriz: Tefvik Fikret terakkiye inanıyor, insanlığa karşı sonsuz bir ümidi vardır, insanlık bir gün dünyayı cennet yapabilecektir ve bu yolda en büyük silahı da bilgidir, onun sayesinde siyah toprak altın olacaktır.. ilah

Görülüyor ki pek az bir şey"⁷.

Fikret'in savunduğu düşünceler basit ve temelsiz olsaydı, lehinde ve aleyhinde sayfalar dolusu yazı, ciltler dolusu kitap yazılmazdı. Öte yandan Fikret, Tarih-i Kadim'de dine değil, İslam devleti görüşüne karşı çıkıyordu. Din-devlet bileşimi görüşlerinde hiçbir değişiklik geçirmeyen İslamcılar, 1908 devriminin getirdiği düşünce özgürlüğü ortamı içinde onun görüşüne protestanlık görüşü olarak saldırdılar. Fikret buna, şiirine ek(zeyl) olarak yazdığı yeni bir şiirle daha şiddetli karşılık verdi. Fikret yalnız dincileri değil, politikacıları da kendisine düşman ettiğinden, ölümüne kadar olumsuz bir çevrenin düşmanlığı içinde yaşadı⁸. Ancak Fikret'e yapılan saldırıların ölümünden sonra da devam ettiğini ve günümüze kadar uzandığını belirtmek gerekir⁹. Nitekim bundan birkaç yıl önce lise edebiyat kitaplarında, Mehmet Kaplan'a dayanılarak Fikret'in şizofren olduğu yazılmış, bu iddia kamuoyunda büyük bir tepkiye yol açmış, fakat kitabın yazarları, savlarında direnmekten ve Fikret'in, insanlığın kutsal değerlerine saldırdığını yinelemekten geri kalmamışlardır¹⁰.

Fikret'in Atatürk'ün dünya görüşüyle özdeşleşen bir başka önemli şiiri de *Ferda* yani "*Yarın*" şiiridir. Niçin? Çünkü Atatürk de Fikret gibi gençliği, Türk devriminin, yarının en büyük güvencesi olarak görmüş ve buna inanmıştır. Yukarıda dediğimiz gibi, Atatürk, Ruşen Eşref'e imzaladığı fotoğrafında gençliğe duyduğu sonsuz güveni dile getiriyor ve bu genç yazarı bu kutsal topluluğun üyelerinden biri olarak görüyor ve ondan daha büyük hizmetler beklediğini dile getiriyordu. Fikret, "*Bugünün gençlerine*" armağan ettiği *Ferda* şiirinde onlara şöyle seslenmektedir:

*Ferda senin, senin bu teceddüt, bu inkılap
Her şey senin değil mi ki zaten?... Sen ey şebab...*

7. Ahmet Hamdi Tanpınar, *Tevfik Fikret*, İstanbul, 1944, 9-10
8. Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Bilgi, Ankara, 1973, 378.
9. Sabiha Sertel, *İlericilik Gericilik Kavgasında Tefvik Fikret*, çağdaş yay., İstanbul, 1996.
10. *Cumhuriyet*, 21 Şubat, 23 Mart 1995.

Fikret gençliği hayatın ümidi olarak görür. Oğlu Haluk'la birlikte bütün Türk gençliğini düşünür. Ülkenin onların çabalarıyla kalkınacağına, ileriye gideceğine inanır. Çünkü gençlerin elinde geleceği kurmak için *cennet kadar güzel bir vatan* vardır. Ancak şimdi onun varlığı da tehlikedir. Onu korumak, çalışan, çaba gösteren gençlerin ödevidir. Çünkü;

*...Vatan gayyur
İnsanların omuzları üstünde yükselir.*

Vatanın bütün umutları gençlerdir. Çünkü her şey onların, vatan ve şeref de yine gençliğindir:

Her şey sizin, vatan da sizin, her şeref sizin.

Fakat Fikret gençliğin büyük bir sorumluluk içinde bulunduğunu anımsatmaktan geri kalmaz. Çünkü Fikret'in saydığı değerler, gençlere ancak bir emanettir. Gelecek, gençlikten bunun hesabını soracaklardır. Çünkü yarın ancak onu yaratanlar için vardır. Bu bakımdan gençliğin büyük sorumluluğu çağı yakalamaktan geçer.

*Asrın unutmama, harikalar asrı feyzidir;
Her yıldırımında bir gece bir gölge devrilir.
Bir ufku itila açılır, yükselir hayat;
Yükselmeyen düşer, ya terakki, ya inhitat!
Yükselmeli dokunmalı alnın semalara;
Doymaz beşer dedikleri kuş itilalara...
Uğraş, didin, düşün, ara, bul, koş, atıl, bağır;
Durmak zamanı geçti, çalışmak zamanıdır!*

Mustafa Kemal Paşa Ankara'ya ilk geldiği gün, sultani öğrencisi Münir Müeyyet Bekman, hükümet kapısında "Ferda"yı okuduğu zaman, orada bulunanlar, Paşa'nın duyduğu heyecanı gizlemediğine tanık olmuşlardır. Nitekim Atatürk Büyük Nutuk'un sonunda elde edilen mutlu sonucu, yani Türkiye Cumhuriyeti'ni, Türk gençliğine emanet etmiştir. Atatürk bu hitabın müsveddelerini kendi eliyle yazmış ve bir akşam toplantıda hazır bulunanlara yüksek sesle okumuştur. Afet İnan'ın tanıklığına göre: "*Metni okuyup bitirdiği zaman derin bir nefes almış, fakat iki damla göz yaşını da orada bulunanlardan saklayamamıştı.*" Ferda ve Gençliğe Hitabe, tarihimizin iki büyük insanının nasıl ortak bir paydada buluştuklarının somut bir örneğini oluşturmaktadır. Nitekim Atatürk'ün bu gençliğe hitabesi; hitabet alanında bir başyapıt olan "*Nutuk*" yanında son derece heyecanlı ve özgün bir eser olarak Türk edebiyatında seçkin yerini almıştır. Prof. Melahat Özgü'nün anlatımıyla:

"Onun bütün söylevlerinde bu özdeyiş, bu heyecanlı güzellik vardır. Herbiri edebiyatımızda, hitabet sanatı için gösterilecek en güzel örnekler-

*dir. Gençliğin dilinden düşmeyen, gençliğe güç veren ruh, ateş, bunun bir sanat eseri olmasından ileri gelmiyor mu? İleriyi gören, emanetini kendinden sonra aynı inanışla koruyacağına inanan Atatürk, gençliğe gereken yolu gösteriş tarzı, ulusal edebiyatımızın en güzel örneğini vermiştir."*¹¹

Atatürk, Fikret'in büyük vatanseverliğinden ve özellikle özgürlük düşüncesinden de geniş ölçüde etkilenmiştir. Fikret'in yaşadığı dönemin bir çok aydınları istibdat rejimine karşı isyan içinde bulunuyorlardı. Fakat bunda Fikret kadar içten ve tutarlı bir yol izleyen pek az kimse vardı. Fikret'in istibdata karşı kızgınlığı yüce idealinin incinmesinden kaynaklanıyordu. Fikret her şeyden önce bir idealistti. Çünkü idealist her şeyde olgunluğu arar. Onu bulamayınca isyan eder. O yaşamı kendi hayatına uydurmak ister. Bu gerçekleşmeyince incinir, paralanır, hasta olur, çıldırır... Fikret'de büyük idealistler gibi doğruluğun gücüne, iyiliğin üstün gelmesine, güzelliğin sevilleceğine inanıyordu. Fikret'in yüreğinde öyle bir özgürlük, kişilik, insanlık aşkı vardı ki, her ne biçimde olursa olsun duyduğu ufak bir baskı, bir haksızlık onu sızlatıyor ve inletiyordu¹². Ancak Fikret'in dönemine karşı tutumunu, yalnız onun idealizmi ile açıklamak yeterli değildir. 1908 devriminin büyük bir coşku ile alkışlayan, Aşyanından çıkarak Tanin gazetesinin kuruluşuna katkıda bulunan Fikret, bir süre sonra, yapılan reformların "*geniş halk yığınlarının kalkınması, ülkenin ekonomik, sosyal, siyasi kurtuluşu üzerinde olumlu bir rol oynamadığını görünce*¹³" İttihat ve Terakki yöneticilerini en ağır biçimde eleştirmekten geri kalmadı. Giderek söz konusu partinin yayın organı durumuna gelen Tanin'i de "Lain" olarak niteledi. 1911 yılında meclisin kapatılmasını ilk Meclis-i Mebusan'ın kapatılması ile özdeşleştirerek ünlü *Doksan Beşe Doğru* şiirini yazdı. Bu şiirinden vereceğimiz bir kaç örnek, Fikret'in "ulusal irade" konusundaki duyarlılığının somut bir örneği olarak görülmektedir:

*Bir devri şeamet, yine çiğnendi yeminler;
Çiğnendi, yazık, milletin ümmidi bülendi,
Kanun diye, kanun diye kanun tepelendi...
Beyhude figanlar gene, beyhude eninler!...*

.....
*Ey millete bir sille olan darbei münker,
Ey hürmeti kanunu tepen sadmei bidâd!
Milliyeti, kanunu mukaddes tanıyan her
Vicdan seni lanetle, mezelletle eder yâd...
Düşsün sana – meyyali tahakküm – eğilen ser;
Kopsun seni – bir hak – diye alkışlayan eller.*

11. Melahat Özgü, "Atatürk'ün..", 578

12. Yusuf Akçura, "Fikret'e Dair Bir Konferans", *Muallim, Nüsha-i Mahsusa*, 1337, 438-442.

13. Sabiha Sertel, *Tevfik Fikret*, 55

Bu şiirin özellikle son dizeleri İttihatçı kodamanları öfkelenirdi. Nitekim son dize:

Kopsun seni Fikret diye alkışlayan eller.

Biçimine dönüştürüldü. Türk Ocağı mensupları bile Fikret'e karşı derin bir öfke duymaya başladılar. Dahası onun öldüğü gün, Türk Ocağı merkezinin büyük salonunda beş on ocaklı Fikret'in bazı hareket ve sözlerini konuşup gülüşüyorlardı. Bu saygısız havayı dağıtan büyük düşünür Ziya Gökalp oldu. Öyleye doğru pek gamlı ve üzgün bir çehre ile merkeze gelen Ziya Gökalp:

- Fikret büyüktü. Hudutsuz büyüktü dedi. Yarı sırtmış çehreler bir anda somurttu. Gökalp devam etti:

*-Tevfik Fikret'in ölümü büyük kayıptır, apotheose' u(saygıyla anılması) yapılmalıdır ve Türk Ocağı bunu yapmalıdır, dedi¹⁴. Gerçekten Türk Ocağı Akçura'nın verdiği bir konferansla, Tevfik Fikret'i anma toplantısı düzenlemiştir. İşte Fikret'in ölümü karşısında böyle bir tutum sergileyen Ziya Gökalp, onun ölümünden iki yıl sonra da *Muallim* dergisinin özel sayısına yazdığı "*Tevfik Fikret ve Rönesans*" başlıklı yazısıyla da Fikret'i edebiyat tarihimizdeki gerçek yerine oturtmuştur. "Klasik edebiyat ve sanat birdir ve yalnız garpta teşekkül etmiştir. Avrupalılar eski Yunan ve Lâtin edebiyatlarını taklit ederek Klasik Avrupa edebiyatını meydana getirmişler, Şinasi'den başlayarak Fikret'e kadar gelen bizim ediplerimiz de Avrupa klasiklerini taklit ederek bizim klasik edebiyatımızı tesis etmişlerdir. Kemali; Hamidi Türklerin romantikleri addetmek doğru değildir. Yalnız bunlar, ümmet devrinin tesirinden kurtuluş klasiklerimizdir.*

Görülüyorki Tevfik Fikret'in hakiki (misyonu) Rönesans hareketini gerek lisanda, gerek sanatta bu ahlakta kemalin son derecesine getirmektir. Fikret bu rolü hakkıyla ifa etti. Fikret'in bizdeki diğer Rönesansçılardan ziyade insancı ve insanıyetçi olması da, bu hareketle gayet samimi ir imana malik olduğunun gösterir. Fikret ümmet ruhuna ümmet medeniyetine son ve kati darbeyi vuran büyük bir müceddittir".

Öte yandan Fikret, Kapıkulu dünya görüşünün bir uzantısı olan "*Devlet malı deniz, yemeyen domuz*" anlayışını da şiddetle eleştirmiş ve bu konudaki düşüncelerini Han-ı Yağma şiirinde dile getirmiştir. İmparatorluğun çöküş evresine geldiği sırada bile bu fakir halkın dışından tımağından arttırarak ödediği vergilerden oluşan hazinenin bir yağma sofrasına, deyim yerinde ise bir kurtlar sofrasına dönüşmesini en ağır biçimde yeren de Fikret olmuştur:

14. Salih Zeki Aktay'dan aktaran, Ertaylan, *Tevfik Fikret*, 144

*Bu sofracık, efendiler, ki- iltikama muntazır
Huzurunuzda titriyor – şu milletin hayatıdır;
Şu milletin ki muztarib, şu milletin ki muhtazır
Fakat sakın çekinmeyin, yiyin, yutun, hapır hapır.
Yiyin efendiler, yiyin bu hanı iştiha sizin;
Doyunca, tiksirinca, patlyuncaya kadar yiyin!*

İşte böyle bir ortamda Fikret, kendi döneminde "bir ahlak peygambere"ri" denecek kadar büyük bir etki yapmış, dürüst lekesiz bir kişilik sergilemiştir. Gerek Babıali kalemlerinde gerek Galatasaray Lisesi'nde görevli bulunduğu zamanlarda işlenmiş olan aylıklarını, hak etmediği gerekçesi ile geri çevirmesi onun yüksek ahlak ve erdeminin ilginç örnekleri olarak görülmektedir¹⁵. Ziya Gökalp, Fikret'in bu yönünü değerlendirirken şöyle demektedir: "*Fikret ahlaksızlığa ve bizim anladığımız manada ferdçiliğe karşı mücadele eden yegâne şairimizdir*"¹⁶. Fikret'in ahlaksal ülküsü en derin en içten vatanseverlik duygularını içeriyordu. Mehmet Emin(Erişirgil) bu konuda şu yargıya varmaktadır:

"Fikret'in felsefesine bakmayarak sadece bir iki kelimenin anlamına, bir iki dizenin görünüşteki ve bayağı yorumuna dayanarak onu vatanperverliğinde, hem yüksek vatanperverliğinde ufak bir şüpheye düşmek, bu suretle milletin yetiştirdiği bu yüksek simanın değerini düşürmeye çalışmak büyük bir iftira, büyük bir haksızlık olur". Ondaki vatan sevgisi şu dizelerde en yüksek anlamını bulur:

*Söyle ey muzdarip vatan, bildir
Çektiğin hangi kanlı seyyiedir?*

Fikret'in en çok eleştirilen:

*Toprak vatanım nevi beşer milletim ... İnsan
İnsan olur ancak bunu iz' anla inandım.*

Dizeleri onun çağını aşır insanlığın belki çok uzak bir gelecekte ulaşabileceği durağı belirtmesi yönünden üzerinde durulması gereken düşünceleri kapsamaktadır. Yine aynı şiirde yer alan:

*Ebna-yi beşer birbirinin kardeşi...Hulya!
Olsun, ben o hulyaya da bin canla inandım.*

Dizeleri Fikret'in hümanizmasının genişliğini göstermesi açısından son derece önemli ve anlamlıdır. Bu anlayış, insanlığın geçirdiği iki büyük kanlı hesaplaşmadan sonra bugün daha büyük bir değer taşımaktadır.

15. Abdurrahman Şeref, "Tevfik Fikret", *Düşünce, Nusha-i Mahsusa*, 22-26
16. *Yeni Mecmua*, 23 Ağustos 1917; Muallim, 512

Fikret'in şiirlerinde vatan-millet sevgisi seçkin, özel ve coşkulu bir yer tutmaktadır. *Millet Şarkısında* ortak bir ülkede yaşamının, birlikteliğin, sorunlara birlikte çare bulmanın duygularını dile getirmektedir.

*Çiğnendi, yeter, varlığımız cehl ile kahre;
Doğrandı mübarek vatanın bağı sebepsiz.
Birlikte bugün bulmalıyız derdine çare;
Can kardeşi, kan kardeşi, şan kardeşiyiz biz.
Millet yoludur, hakk yoludur tuttuğumuz yol;
Ey hakk, yaşa; ey sevgili millet, yaşa... Var ol!*

.....

Vatan Şarkısı'nda ülkenin toprağıyla taşıyla eşsiz bir kutsallık taşıdığı üzerinde durmaktadır:

*Toprağın cevher, suyun kevser, bahârın bî hazân;
İşte dünyâ: Bir eşin benzerin yoktur inan.
Müşfik evladın bulur koynunda hergün, her zemân
Başka şefkat, başka nîmet, başka kuvvet, başka can...
Can da sen, şan da sen, hepsi sensin, yaşa;
Ey vatan, ey mübârek vatan, bin yaşa!*

Bu ve buna benzer yurt sevgisiyle dolu öğeleri Fikret'in pek çok şiirine serpiştirilmiş olarak görmek olağandır.

Fikret'in felsefesinde özgürlük, vatan, insanlık kavram ve değerleri neredeyse iç içe girmiştir. Rûbab-ı Şikeste'nin başındaki ünlü dizeler Fikret'in kişisel özgürlüğe verdiği değeri göstermektedir:

*Kimseden ümmid-i feyz etmem dilenmem perr ü bal;
Kendi cevvim, kendi eflakimde kendim tairim.
İnhina tavk-ı esaretten girandır boynuma;
Fikri hür, irfanı hür, vicdanı hür bir şairim.*

İşte Fikret, eğilmenin boynuna vurulmuş tutsaklık zincirinden ağır olduğunu dile getirmiş ve yaşamında da kimseye boyun eğmemiştir. Hiç şüphesiz Atatürk'ün 1925 yılında yaptığı bir konuşmada yer alan düşüncelerin kaynağı bu dizelerde yatmaktadır. Atatürk bu konuşmasında öğretmenlere şöyle sesleniyordu:

"Hiçbir zaman hatırınızdan çıkmasın ki, Cumhuriyet sizden fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür nesiller ister".

Fikret ne kendisinden ne de başkasından gelen tutsaklığa dayanamıyordu. Özgürlük, o zaman ki deyişle hürriyet, onda en yüksek ideal olarak oldukça derin bir anlam içeriyor ve bir yer tutuyordu:

*Ancak şudur aksa-yı muradım:
Bir gölge kadar hür yaşasaydım,
Bulsaydı hayalim buna imkan
Heyhat!
İnsan melek olsaydı cihan cennet olurdu.*

Burada özgürlük ve bağımsızlık benim karakterimdir diyen Atatürk'ü düşünmemeye olanak yoktur. Hürriyet sözünün anlamı, Atatürk'te olduğu gibi Fikret'te de çok derindir. Ona göre hürriyet her çeşit baskıdan vicdanın, benliğin kurtulmuş olmasıdır. Onun dilinde hürriyet hak, kişilik, insanlık gibi kavramlarla ilintili idi. Öte yandan Atatürk'ün Afet İnan'a yazdırdığı *Medeni Bilgiler* kitabında hürriyet kavramına sayfalar ayırması bir rastlantı değildir. Nitekim o, daha 1906 yılında hürriyeti *her terakkinin ve kurtuluşun anası* olarak nitelendirmişti.

Tevfik Fikret, bu ülkeye hürriyeti getirmek için savaş verenleri yüceltmekten geri kalmamıştır. Onun Namık Kemal'e karşı nasıl büyük bir hayranlık duyduğunu yukarıda belirtmiştik. *Hürriyet Şehidi Midhat Paşa* için yazdığı şiir, bu büyük insana karşı duyduğu sevgi ve saygının somut bir örneğidir. Fikret bu şiirinde, Midhat Paşa'nın bize yalnız özgürlüğü değil, insanlığı ve milliyet duygularını da verdiğini dile getirmektedir. Onun eseri olan kanunuesasinin şimdi, yani İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra elden ele dolaşması da "*Osmanlılık ruhunun*" yenilenmesi anlamına gelmektedir:

*Çok zaman bekledi ey, zât-ı mübeccel, vatanın
Yad için nâm ü serencâmını hürriyetle;
Bize hürriyeti sen verdin, evet sen verdin
Bize insanlığı, hürriyet ü milliyetle.
Sana fermân-ı şehâdet bize tevki-i beka
Elde kanun-ı mübinin geziyor. Hürmetle
Dinle zâir, bu sadâ hak sesidir; âfâka
Şunu tevdi ediyor, safvet ü ulviyetle:
Midhat Osmanlılığın rûhunu tecdit etti.
Rûhu Osmanlılığın, fahredecek Midhat' la.*

Atatürk'ün konuşmalarında Fikret'ten alıntılar yaptığı da görülmektedir. 14 Ekim 1925 tarihinde İzmir Kız Öğretmen Okulu'nu ziyaret ettiği zaman "*Türk Kadını nasıl olmalıdır?*" sorusunu sormuş ve yaptığı açıklamanın sonunu Fikret'in bir dizesiyle bağlamıştı: "*...Herhalde kadın çok yüksek olmalıdır. Burada Fikret merhumun herkesin bildiği bir sözünü hatırlatırım:*

Elbet sefil olursa kadın alçalır beşer!

19 Ağustos 1945 tarihinde büyük bir kalabalığın katıldığı bir törende dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan-î Yücel, kendi çabasıyla kurulan Aşyan Müzesi'ni açıyordu. Yücel konuşmasına *Fikret Dostları* diye başlamıştı. Yücel, Fikret'i her bakımdan yerli yerine oturtan bu konuşmasını şöyle tamamlıyordu¹⁷:

"Fikret in en belirli müspet tarafı garpçı ve ileri bir insan oluşudur. Menfi ciheti gibi bu da Fikret in devamlı ve değişmez vasıflarından biridir ve başlıcasıdır. Bunda Galatasaray'ın büyük etkisi muhakkaktır. Fakat o devirde her Galatasaray'da okuyan bu inana varamamış bulunduğu göre, bunu yalnız o okulun verdiği eğitime bağlamak doğru olmaz. Fikret in sağduyusunu bu noktada takdirle görmemek kabil değildir. Fikret güneşin artık garptan doğduğunu en iyi anlayanlarımızdan biridir. Dıştan bakışa göre bir şaşkınlık gibi görünen bu anlayışın gerçeğe uygunluğu Milli Mücadelemizi takip eden yıllardaki inkılaplarımızla aydın ve keskin olarak meydana çıkmıştır. Yetiştirdiğimiz büyük insanlar arasında Fikret daima var kalacaktır".

Tevfik Fikret, Yücel'in de belirttiği gibi, kültür ve uygarlığı bir bütün olarak algılıyor ve Batı uygarlığına toptan girmenin gerekli olduğuna inanıyordu. *"Hiçbir yüksek okulda okumadan, hiçbir Avrupa memleketi görmeden, daha dünyanın hiçbir köşesine yirminci asır insanlık anlayışı sinmeden, bugün bile daha eremediğimiz dünyanın yeni hayat peygamberi gibi bize gaipten haber veren Tevfik Fikret, bu yurdun Batı'ya açılan ilk penceresinden (Galatasaray lisesi) "Fikir iştiyakına açık garp ufuklarına" şöyle bir uzaktan bakan gözleriyle, o ufuklarda doğup büyüyenlerin bile fark edemediklerini duydu, düşündü, duyurdu"*¹⁸. Avrupa'yı niçin gidip görmediğini soranlara, *"Görürsem bedbaht olurum,"* derdi. Ama Fikret Batı uygarlığını bütün gerçek değerleri ve incelikleriyle tanıyor ve işte onları sadece önümüze koymakla kalmayarak bize temsil ettirmeye ve hazmettirmeye çalışıyordu¹⁹. Fikret, biricik oğlu Haluk'u Avrupa'ya bu düşüncelerle gönderiyordu. Haluk, *"bu muztarip"* vatana şifa olacak ne varsa bulup getirecek ve onu yeni bir yaşama kavuşturacaktır:

*Bu geçit işte böyle dar, muavveç
Ey şetaretli yolcu, sen yürü geç
Sen bu menhelde kalma sıçra atıl,
Bir ziya kârbanı bul ve katıl
Gez, dolaş kainat-ı efkarı
-Daima önde, daima yukarı!-
Pür tehalük hayat u kuvvetten*

17. Hasan-Âli Yücel, *Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçler*, Kültür Bakanlığı yay., İcel, 1993, 286-289

18. Nurettin Sevin, "Tevfik Fikret ve Gençlik", *Düşün*, 5-6(Ağustos 1965), 38.

19. Kenan Akyüz, *Tevfik Fikret*, Ankara, 1947, 245.

*Ne bulursan bırakma: sanat, fen,
İtimat, itina, cesaret, ümit
Hepsi lazım bu yurda hepsi müfit.
Bize bol bol ziya kucakla getir,
Düşmek etraftı görmemektir.*

Fikret; ilerlemeye bilime inanıyor ve bilimin şu siyah toprağı altın yapacağını söylüyordu. Fikret'in felsefesinin ruhu olan *Haluk'un Amentüsü*'nü şu dizelerle bitirmektedir:

*Bir gün yapacak şu siyah toprağı altın
Her şey olacak kudret-i irfanla inandım.*

Fikret'in bu sözleri, *Hayatta en hakiki mürşit ilimdir, fendir* diyen ve bunun ötesinde başka bir rehber aramanın sapkınlık olduğunu vurgulayan Atatürk'ün dünya görüşüyle uyum içinde bulunmaktadır. Atatürk de Fikret gibi "*ilim ve fennin*" nerede olursa olsun alınması gerektiğini savunmuştur. 27 Ekim 1922 tarihinde Bursa'da öğretmenlerle yaptığı bir söyleşi de şu anlamlı sözlerle bunu dile getirmiştir²⁰.

"Gözlerimizi kapayıp mücerret yaşadığımızı farz edemeyiz. Memleketimizi bir çenber içine alıp cihan ile alakasız yaşayamayız...Bilakis müterakki, mütemeddin bir millet olarak medeniyet sahasının üzerinde yaşayacağız. Bu hayat ancak ilim ve fen ile olur. İlim ve fen nerede ise oradan alacağız her ferdi milletin kafasına koyacağız. İlim ve fen için kayıt ve şart yoktur..."

Atatürk de yine Fikret gibi, ülkedeki köhne zihniyetlere karşı savaşarak Türkiye'yi çağdaş Batı uygarlığının kapsamı içine almaya çalışıyordu. "*Memleket behemehal asri, medeni ve müreffeh olacaktır*" diyen Atatürk, kalkınmanın ancak bilim ve fen sayesinde gerçekleşebileceğini vurgulamıştır²¹:

"Efendiler, medeniyet yolunda muvaffakiyet teceddüde vabestedir (bağlıdır). İctimai hayatta, iktisadi hayatta, ilim ve fen sahasında muvaffak olmak için yegâne tekâmül ve terakki yolu budur... Medeniyetin ihiraları, fennin harikaları, cihanı tahavvülden tahavvüle duçar ettiği bir devirde, asırlık köhne zihniyetlerle, maziperestlikle muhafaza-i mevcudiyet mümkün değildir".

Nasıl ki Fikret güneşin garptan doğduğuna inanıyorsa, Atatürk de yüzümüzü Batı'ya çevirmenin gereği üzerinde durmuş ve medeniyetin bir olduğunu vurgulamıştır²².

20. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1959-1972, II, 44.
21. *Söylev ve Demeçler*, II, 181.
22. *Söylev ve Demeçler*, III, 91.

"Medeniyete girmek arzu edip de garba teveccüh etmemiş millet hangisidir?.. Memleketler muhtelifdir. Fakat Medeniyet birdir. Ve bir milletin terakkisi için de bu yegâne medeniyete iştirak etmesi lazımdır..."

Cumhuriyetin laik bir yapıya kavuşmasında ve laik bir eğitim sürecine geçmesinde de Fikret'in laik tutumu, dünya görüşü ve eğitim anlayışı belirleyici bir rol oynamıştır. Fikret her şeyden önce *fikri hür, irfanı hür, vicdanı hür* bir gençlik yetiştirilmesinin şart olduğunu kabul ediyordu. Böyle bir eğitimden geçmiş bireyler, batı uygarlığına geçişi sağlayabilirdi. Yine, ancak böyle bir eğitim, insanın yetenek ve gücünün gelişmesine katkıda bulunabilirdi. Yine, bu eğitim sayesinde Kapıkulu zihniyeti yıkılabılırdi. Büyük bir eğitimci olan ve yaşamında bunu kanıtlamış bulunan Fikret'in, bu düşüncelerine temel olan *Yeni Mektep* tasarısı, o günün koşulları içerisinde ne yazık ki hayata geçirilememiştir.

Atatürk yeni bir devlet kurarken, bu devleti ayakta tutacak toplumun çağdaş bir eğitimden geçmesinin zorunlu olduğunu kavramıştı. Atatürk *mazinin hatalarını kökünden temizlemek ve düzeltmek* gerektiği üzerinde önemle durmuştur.

Cehaletin giderilmesi her iki büyük insanımızın temel kaygısıydı. Fikret, cehaletin ölmesi için çırpınmaktadır. Bir şiirinde şöyle diyor:

*Cehl ölmeli, zulm ölmeli, hakk bulmalı kuvvet;
Hakkın yüzü güldükçe gülümser beşeriyet
Gafletlere, zilletlere, zulmetlere lanet
Sen doğ bize, sen doğ bize, ey fecri hakikat*

Öğretmen Okulu marşında da yine "*cahilliğin, karanlığın*" yok edilmesi üzerinde durmaktadır.

*Cahilliği, karanlığı yıkar geçer, ilme hizmet ederiz;
Fikr ordusu, feyz ordusu, nur ordusuyuz biz.*

Buna benzer görüşlerin Atatürk tarafından da savunulduğunu görüyoruz. Nitekim Atatürk bir konuşmasında şöyle demektedir:

*"Bu memlekette eskiden beri bilgisizlik devam ediyor. Eski idareler, bu bilgisizliği devam ettirmeyi kendi devamları için gerekli görüyorlardı. Bu memlekette cehaleti süratle ortadan kaldırmak lazımdır. Başka kurtuluş yolu yoktur."*²³

Atatürk, bilgisizliğin zararları konusunda da şu gözlemlerini dile getirmektedir²⁴: "*Milleti yüzyıllarca başkalarının hırs ve faydalanma aracı*

23. Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Kültür Koleji Yay. İstanbul, 1993, 290.

24. Akyüz, *age*, 290.

kılan en büyük düşmanı bilgisizliktir. Milleti yüzyıllarca kendi benliğine sahip yapmayan, milleti yüzyıllarca kendi hakkında ihtiyatsız bulunduran hep bu bilgisizliktir. Hükümdarların, şunun bunun milleti esir gibi, köle gibi kullanmaları, bütün vatanı kendi öz arazileri gibi saymaları hep milletin bu bilgisizliğinden istifade edebilmeleri sayesinde idi. Gerçek kurtuluşu istiyorsak, her şeyden önce, bütün kuvvetimiz, bütün süratimizle bu bilgisizliği yok etmeye mecburuz. Burada bilgisizliği yalnız okuyup yazmak manasına almıyoruz..."

Tevfik Fikret ve Atatürk, Türk ulusunun yazgısında ve çağdaşlaşmasında son yüzyılda oldukça önemli rol oynamış iki büyük adamımızdır. Bunlardan birincisi, düşünce alanında, ikincisi de hem düşünce hem eylem planında kendilerini kabul ettirmişlerdir. Atatürk'ü en çok etkileyen düşünürlerden birinin Tevfik Fikret olduğuna şüphe yoktur²⁵. Atatürk'ün sürekli olarak Fikret'ten söz etmesi elbette bir rastlantı değildir. Ancak, Atatürk dışında Fikret'e o denli büyük bir yer veren devlet adamlarımızın azlığı yada yokluğu son derece dikkat çekicidir.

SONUÇ

Prof. Şerafettin Turan'ın vurguladığı gibi "Atatürk'ün salt bir olayın ya da bir düşünce akımının izleyicisi olmayıp, değişik görüş ve düşüncelerden kendine özgü bir bileşkeye ulaşmış olması dikkati çeker". Onun düşünce yapısını belirleyen etkenler arasında Aydınlanma dönemi filozoflarından Namık Kemal'e, Tevfik Fikret'e kadar birçok şair ve yazardan etkilendiğine ve kendine özgü bir biresime ulaştığına şüphe yoktur. Yukarıda belirttiğimiz gibi Mustafa Kemal Paşa'yı en çok etkileyen şairler içinde Tevfik Fikret önemli bir yer tutmaktadır. Atatürk, "ondaki vakur ahenk hiçbir şairimizde yok" derken her şeyden önce Fikret'in sanatına olan hayranlığını dile getirmiştir. "Ben inkılap ruhunu ondan aldım..." derken de Fikret'in devrimci düşüncelerinden etkilendiğini açıkça dile getirmektedir. Şüphesiz Atatürk, Fikret'in düşüncelerini hayata geçiren bir dahidir. Yukarıda değindiğimiz gibi Fikret de Atatürk de "garplılaşmayı" bir bütün olarak algılamışlardır.

Gençliğe duyulan güven ve ona verilen değer konusunda Fikret ve Atatürk'ün düşünceleri tam bir uyum içinde bulunmaktadır. Nitekim Fikret, *Gençler bütün ümid-i vatan şimdi sizdedir* derken Atatürk de benim *ümidim gençliktedir* demiştir. Yineleyelim Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceğini de gençlere emanet etmiştir. Fikret, içinde bulunduğu

25. Şerafettin Turan, *Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar*, TTK, Ankara, 1989, 6-8, 16, 51. Ayrıca bk. Salih Keramet Nigar, *Inkılâp Şairi Tevfik Fikret'in İzleri*, İstanbul, 1942.

muz yüzyılın yıldırımlar şimşekler (bankalan) asrı olduğunu özellikle vurgulamış ve ona yabancı kalamayacağımızı dile getirmiştir. Atatürk de uygarlığın yeni buluşlarının, “fennin harikaları”nın dünyamızı değişiklikten değişikliğe götürdüğü üzerinde durarak köhne zihniyetlerle, geçmişe saplanıp kalmakla varlığımızı korumanın olanaksızlığına işaret etmiştir. Yine Fikret, *Yükselmeyen düşer ya terakki ya inhitat* feryadını koparıırken Atatürk de Türk ulusunun “terakki ve medeniyet yolunda müspet ilimi”in kılavuzluğu ışığında hızla yol aldığını söylüyordu. Her iki büyük insanımızın üzerinide durduğu medeniyet, temelinde humanizmanın, Rönesans ve Aydınlanmasının yattığı Batı uygarlığı olduğunu da şüphe yoktur.